

7. Мостовий М. І. Лексикологія англійської мови / Микола Іванович Мостовий. – Х. : Основа, 1993. – 256 с.
8. Суперанская А. В. Общая терминология / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская, Н. В. Васильева. – М. : Наука, 1989. – С. 83.
9. Термін та термінологія як об'єкти лінгвістичних досліджень – Режим доступу : <http://uk.wikisource.org>.
10. Шуневич Б. И. Структурные и функциональные характеристики английской терминологии по робототехнике : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / Богдан Иванович Шуневич. – Л., 1990. – 215 с.
11. Lexicon Brandschutz. – Berlin, 1986. – 720 p.

ВНУТРІШНЯ ФОРМА ЛЕКСЕМИ *CRISIS* / КРИЗА В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

ІВАНЕНКО Н. В., ЗАСАНЬКА Н. Д.
*Кіровоградський державний педагогічний університет
імені Володимира Винниченка*

Зіставне вивчення мов – це одна з найактуальніших сфер дослідження сучасних лінгвістів. Пізнання різних мовних культур дозволяє пізнати національні особливості сприйняття дійсності, мовну культуру етносу. Мовна семантика – це невід’ємна частина людської свідомості, найважливіший засіб формування буття. Зіставне вивчення лексичної семантики та лексичного складу дає можливість розкрити спільні та відмінні риси цих мов [7; 13; 17]. Фундаментальне значення у становленні зіставної лексикології відіграли роботи Ю. Д. Апресяна, К. В. Арнольд, Р. А. Будагова, Л. А. Булаховського, Р. Г. Гака, Ю. О. Жлуктенка, В. А. Звегинцева, М. П. Кочергана, В. В. Левицького, В. Н. Манакіна та інших дослідників. У лінгвістичних дослідженнях прослідковується тенденція до пошуку універсальних правил для впорядкування семантичних ознак різних мов та визначення семантичних примітивів – універсальних концептів для всього людства [6, с. 201]. Інтерес до вивчення базисних семантичних елементів будується на загальноприйнятому для семантики законі про розщеплення змісту слова на менші одиниці – семи. Можливість розкладу значення слова на складові є основою компонентного аналізу, який представляє всю кількість значень у синтагматичних і парадигматичних зв’язках, синхронії та діахронії, між різними мовами та в системі однієї [14, с. 35].

Кожний компонент мови функціонує у співвідношенні з іншими компонентами структури, тому пізнання мови як системи, що має певну структуру, дозволяє виявити саме ті мовні особливості, що розкриваються лише за умови поглибленого аналізу внутрішньої будови лексико-семантичної системи [11, с. 20].

Соціальна дійсність відображається в лексиці, де найповніше виявляються особливості сприйняття того чи іншого явища певним етносом. У свідомості кожної людини мовний знак набирає інакшого за змістом та обсягом значення, тому вивчення саме семантики слова сприяє глибшому розумінню

загальновідомого поняття лексичного значення слова. Активний розвиток політичних технологій та роль мас-медіа сприяє підвищенню уваги суспільства до політики. Як результат, за останні десятиріччя інтерес до вивчення політичної лінгвістики зростає та набуває рис глобальної мовознавчої науки.

На сучасному етапі лексеми *crisis* / *криза*, зважаючи на глобальний характер впливу економічних змін, – найвживаніші слова суспільно-політичної лексики, що виражають психолінгвістичне сприйняття дійсності носіями англійської та української мов. Економічні та політичні події в світі змушують лінгвістів [3; 19; 23; 26] проаналізувати особливості функціонування цього слова в різних мовах.

Лінгвістичні дослідження явища *криза* проводились на разі лише в когнітивному ракурсі політичного дискурсу [3; 19; 23]. Основне завдання таких досліджень полягає у виявленні зв'язків між соціально-політичним життям суспільства та використанням політичної мови. Аналіз політичного дискурсу був спрямований переважно на дослідження способів правління соціальної влади в кризових умовах та вивчення впливу комунікативної діяльності на соціальну позицію людини при вирішенні конфліктів всередині суспільства [19, с. 69]. Відсутність зіставного вивчення семантики слів *crisis* в англійській мові та *криза* в українській зумовлює необхідність дослідити особливості лексико-семантичної репрезентації цих лексичних одиниць в дефініціях тлумачних словників зіставлюваних мов. Отже, актуальність обраної теми зумовлюється її проблематикою – виявленням та дослідженням зв'язків мови, мислення та духовної культури, а також потребою в зіставному вивченні тих мовних одиниць, які позначають значимі явища соціальної дійсності.

Мета статті – проаналізувати репрезентацію поняття КРИЗА різними науками та порівняти семантику дефініцій лексеми *crisis* / *криза* в англійській та українській мовах на матеріалі тлумачних словників порівнюваних мов. Завдання статті:

- порівняти різні підходи до трактування явища криза в суспільних науках;
- проаналізувати дефініції лексем *crisis* / *криза* у словниках зіставлюваних мов;
- виявити семантичний потенціал лексичних одиниць *crisis* / *криза* на основі аналізу словникових дефініцій.

Матеріалом дослідження послуговували дані вибірки з тлумачних словників англійської та української мов (Словник української мови в 11-ти томах та електронні словники англійської мови – Oxford English Dictionary online, Longman Dictionary of Contemporary English online, Macmillan Dictionary and Thesaurus Online, Merriam-Webster Dictionary and Thesaurus Online). Приклади також добиралися з вище вказаних словників.

Поняття **КРИЗА** багатогранне та наповнене глибоким семантичним змістом. Аналіз сутності такого явища як **КРИЗА** є важливим об'єктом вивчення різних гуманітарних наук, тому що проникнення в сутність суперечностей людського буття займає важливе місце в сучасних пошуках антропологічної філософії. Людина – безмежний світ непізнаного. Свідомість людини, мова, національна культура – це духовний скарб усього Всесвіту, в якому *слово* є основним інструментом пізнання, що проникає в багатоманіття мовних реальностей і

водночас поєднує їх в єдиний мисленнєвий простір. Сучасний світ непередбачуваний та сповнений тривоги людини за своє сьогодення і майбутнє. Людина намагається підійти впритул до проблеми та проаналізувати її в діахронії всієї історії становлення цивілізації. Новим викликом нашого часу є економічна криза, що розкрила суперечності не лише в глобальній системі економіки, але й стала поштовхом до загострень практично у всіх сферах людської діяльності. Тому слово *криза* знаходиться на перетині досліджень філософії, історії, соціології, політології, економіки та інших наук і трактується під різними кутами сприйняття соціуму.

У філософському розумінні криза – це занепад культури, особистості, та цивілізації в цілому [12; 18; 20]. Культурна сфера – це духовне ядро історичних та національних форм життя. Стрімкий розвиток економіки, вплив політики відвертають людину від культурного росту. Успіхи науки, техніки, матеріальні досягнення трансформують загальну концепцію культури. Матеріальні цінності починають переважати над духовними [20, с. 97].

Проте, матеріальні цінності не можна вважати суцільною перепоною до культурного розвитку, бо за умови вдосконалення особистості та суспільства, матеріальні досягнення стають культурою.

Філософське розуміння кризи базується на циклічності історичного процесу. Світ досягає певної точки розвитку, за якою тотальна трансформація стає неминучою. Для сучасної людини не існує нічого за межею видимого та чуттєвого світу, тому важливе місце належить економічним факторам та ідеалам матеріального благоустрою. Криза – це взаємозалежність двох факторів: грошей та культури, які утворюють сутнісне ядро сучасної культури [22, с. 97].

Філософське трактування кризи особистості зводиться до занепаду самого буття людини. Технічні та економічні протиріччя набувають глобального характеру. Земна куля – це не лише сфера взаємодії економічних зв'язків та технічних досягнень, які впливають на існування людини, а й замкнений простір, в якому люди поєднані для спільного розвитку історії. Ця єдність людей приводить до нівелювання всього духовного. Глибинні причини кризи філософи також вбачають у зростанні впливу “людини маси” [20, с. 244]. “Люди маси” навіть не помічають цивілізації, вони із задоволенням користуються технічними здобутками, але абсолютно байдужі до тих культурних, етичних та соціальних законів і норм, на яких ця цивілізація тримається.

В історичному розумінні криза – це загострення економічної та політичної ситуації в державі, яке відбувається час від часу в кожній країні. Криза має універсальні риси, зачіпає всі суспільні інститути та впливає на спосіб мислення і поведінку людей [20; 22; 24]. Криза – це внутрішньо обумовлена риса світового історичного процесу, що підпорядковується визначеним законам. Кризовий стан спричиняється переходом від старої соціокультурної системи до нової з оновленим світоглядом. Збій в одній ланці системи провокує збій в інших частинах. Посилення кризи характеризується зростанням війн та революцій, розпадом інституту сім'ї, занепадом економіки, влади, мистецтва, релігії, науки, засобів масової комунікації [24, с. 238].

Криза в соціології – це порушення балансу в структурі соціальної системи, що призводить до зниження рівня інтегрованості суспільства та зниження функцій культури. Соціальна криза може бути спричинена зовнішніми та внутрішніми чинниками. До зовнішніх причин можуть бути віднесені: зміни природно-кліматичних умов в зоні проживання спільноти, що не має в своєму розпорядженні ефективних засобів для адаптації; підкорення однієї спільноти іншою, при цьому завойовник прагне не лише до встановлення свого політичного панування, але і до руйнування традиційних інститутів соціальної організації, релігійних та ціннісних орієнтацій підкореного народу. Це приводять до серйозних змін у стереотипах свідомості і поведінки людей, соціальної взаємодії, моралі, ціннісних імперативів. Починається руйнація системи соціальних мотивацій, і як результат – домінування у свідомості людей принципу “кожен за себе”, тобто настає криза зв’язків, норм та соціокультурних інститутів, які консолідують суспільство [21, с. 35].

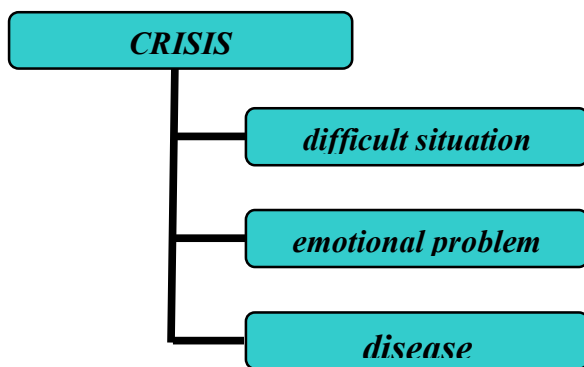
Внутрішні причини соціальної кризи можуть бути пов’язані з політичною кризою в суспільстві. Падіння ефективності роботи інститутів соціальної регуляції призводить до серйозних змін у характері соціальних інтересів і потреб людей. Норми і цінності соціальної дійсності стають неадекватними ситуації, що склалася. Ці зміни призводять до пониження рівня соціальної інтегрованості суспільства, падіння мотивації до здійснення діяльності, втрати ціннісних орієнтирів у життєдіяльності людей.

Соціологи вважають, що для виходу з кризи потрібні дві неодмінні умови: збільшення критичної частки населення, що глибоко зацікавлена в збереженні або відновленні тих або інших форм своєї соціальної інтегрованості, а також формування нової ідеї, що об’єднає людей та задасть чіткі цільові установки необхідної соціальної діяльності [21, с. 39]. У політиці феномен кризи розглядається в опозиції “стабільність – нестабільність”. Категорія “стабільність” політичного процесу означає період цілісності та системної організованості певного політичного порядку. Ці поняття відображають різні стани політичної динаміки, але найдетальніше представлені в рамках теорії катастроф [12, с. 42]. Відповідно до цієї теорії стабільність системи обумовлена дією двох полярних тенденцій, одна з яких пов’язана зі збереженням “старих” системних властивостей, а інша – навпаки адаптації політичних структур до змін середовища. Стан нестабільності політичної динаміки призводить до системної кризи всіх сфер суспільного життя. Нестабільність політичного життя виявляється у формі кризових явищ різного рівня. Деякі політологи відзначають, що кризи присутні в колективній пам’яті будь-якої нації, оскільки нові політичні інститути і режими виникають переважно саме в кризові періоди [26, с. 59]. У політології виділяють кризу ідентичності, кризу легітимності, кризу проникнення, кризу розподілу та участі [8, с. 179]. Криза – це перегляд базових цінностей, зміна національних пріоритетів та орієнтацій в державній політиці. Криза легітимності пов’язана з втратою довіри до органів державного управління зі сторони народу. Криза розподілу пов’язана з дефіцитом та розподілом колективних ресурсів у суспільстві. Криза участі виникає від невідповідності “сильного” суспільства “слабким” інститутам влади, які не здатні адаптувати підвищену активність людей та регулювати рівень їх

мобілізації. Отже, політичну кризу можна визначити як погіршення соціальної рівноваги, що призводить до втрати країною керованості з боку державних інститутів [8, с. 199].

Основною передумовою виникнення політичної кризи може бути економічна криза. Під економічною кризою розуміють серйозні порушення в економічній діяльності країни. Причину економічних криз часто вбачають в порушенні рівноваги між попитом та пропозицією на товари та послуги. Однією з форм прояву кризи є систематичне, масове накопичення боргів і неможливість їх погашення [23, с. 64].

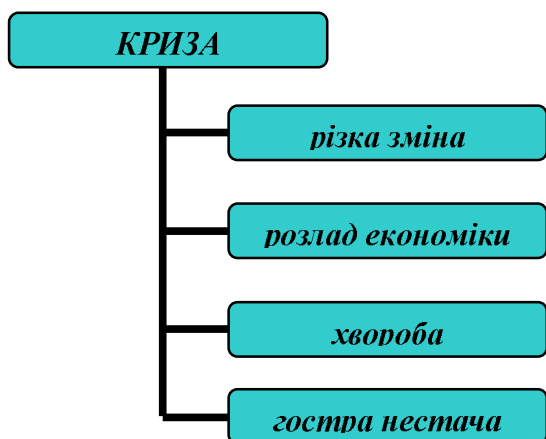
Зміни в суспільстві чітко виражаються в мові, тому зважаючи на світові економічні події останніх років, виникає інтерес прослідкувати за семантичним вираженням лексеми *crisis* в англійській мові та лексеми *криза* в українській мові. За даними словників англійської мови [28; 29; 30; 31], ключове слово *crisis* полісемантичне. Аналіз словникових дефініцій ядерної одиниці *crisis* дозволив виділити основні змістові ознаки ядра поля.

Відповідно до визначень Longman Dictionary of Contemporary English online, кризу в загальному значенні англійської мови носії розуміють як складну ситуацію, що вимагає негайного вирішення: 1) a situation in which there are a lot of problems that must be dealt with quickly so that the situation does not get worse or more dangerous: *The country now faces an economic crisis* (Longman Dictionary of Contemporary English online).

В житті кожної людини може настати момент і особистої кризи, пов'язаної з несподіваними змінами в професійному чи приватному житті; 2) a time when a personal emotional problem or situation has reached its worst point: *In times of crisis, you find out who your real friends are* (Longman Dictionary of Contemporary English online). Це може виражатися в підвищених вимогах до власних життєвих досягнень, інколи психологічно зумовлених віковими особливостями людини (*midlife / quarter-crisis*). Людина часто шукає винних у своїх проблемах, тому поняття невдоволення владою також присутнє у словникових визначеннях під виразом "*crisis of confidence*"; 3) a situation in which people no longer believe that a government or an economic system is working properly, and will no longer support it or work with it: *There seems to be a crisis of confidence in the economy* (Longman Dictionary of Contemporary English online). Збереглося у словниках і первинне (з точки зору етимології) значення слова *crisis* – медичний термін на позначення переломного моменту в стані хворої людини. Відомо, що слово *crisis* утворилось від грецького дієслова "*kreinen*" (вирішувати, судити) та було запозичене в латинь в XV столітті; 4) the turning point for better or worse in an acute disease or fever: *He seems to be going through a crisis* (Longman Dictionary of Contemporary English online).

Зроблений огляд словникових дефініцій тлумачних словників англійської мови (Oxford English Dictionary online, Longman Dictionary of Contemporary English online, Macmillan Dictionary and Thesaurus Online, Merriam-Webster Dictionary and Thesaurus Online) дозволив визначити внутрішню семантику слова *crisis*. Згідно зі словниковими даними виявлено такі семи: “situation”, “to decide, urgent”, “worsening”, “emotional”, “problem”, “difficulty”, “crucial”, “time”, “danger”, “illness”.

За даними словника української мови [27, с. 342], ключове слово *криза* також полісемантичне.

Аналіз словникових дефініцій ядерної одиниці *криза* дозволив виділити основні змістові ознаки ядра поля.

Кризу українці розуміють як несподівану зміну звичного укладу речей, погіршення ситуації та загострення проблем: 1) а) різка зміна звичайного стану речей; злам, загострення становища: *Ваша справа ще молода, а вже мусила різні кризи перебувати* (СУМ, IV, 343). До цього визначення належить і криза особистості – душевна криза, б) гостре невдоволення собою, своєю діяльністю: *Письменник залишає Тиховича в стані душевної кризи, після якої мусить настати остаточний розрив з старими ілюзіями* (СУМ, IV, 343). В окрему дефініцію визначається *економічна криза* як різке погіршення та загострення складових економічної системи. У наступному прикладі формулювання визначення несе в собі ще й історичне забарвлення радянських часів: 2) в економіці капіталістичного суспільства – періодичне перевиробництво товарів, що призводить до різкого загострення всіх суперечностей економіки країни: до скорочення виробництва, розладу кредитних і грошових відносин, банкрутства фірм, масового безробіття і зубожіння трудящих мас: *Не стало панів, зникла криза, пропало безробіття* (СУМ, IV, 343).

Медичний термін *криза* також присутній в українській мові та зберігає традиційне значення: 3) переломний момент під час хвороби, після якого стан хворого відразу поліпшується або погіршується; характеризується відповідно раптовим зниженням або підвищенням температури тіла: *Перед світанком у хворого відбулася криза, йому стало легше* (СУМ, IV, 344).

Криза – це тимчасова відсутність або втрата певних благ цивілізації, до яких звикла людина: 4) гостра нестача чого-небудь: *Паливна криза* (СУМ, IV, 344).

Згідно з проведеним оглядом словникових дефініцій, внутрішню організацію слова виражають семи “різкий”, “зміна”, “проблема”, “погіршення”, “трудоці”, “час”, “хвороба”, “нестача”, “емоційний”, “стан”.

Зіставний аналіз показав, що значення лексеми *crisis* в англійській та *криза* в українській мовах представлене такими спільними семами, як: “worsening” – “погіршення”, “difficulty” – “трудоці”, “time” – “час”, “emotional” – “емоційний”, “хвороба” – “illness”.

До відмінних рис зіставляваних лексичних одиниць належить кількісно різний семний склад одиниць досліджуваного фрагменту кожної мови –

одиниця *crisis* містить 11 сем, а лексема *криза* – 10 семантичних компонентів. Відмінною семантичною рисою виявився компонент “*urgent*”, що може свідчити про різне етносприйняття явища кризи українцями та англійцями. Криза для українця – це становище, з яким потрібно змиритись, тоді як для британця – це, в першу чергу, проблема, що вимагає негайного вирішення. Це особистий чи колективний виклик, що може трапитися в житті кожної людини.

Більша кількість сем у лексемі *crisis* англійської мови свідчить про те, що вона здатна відобразити більше ознак та характеристик одного явища. Лексема української мови *криза* має конкретніші значення, тому що містить меншу кількість семантичних показників.

Отже, явище кризи може бути розглянуте в різних наукових сферах – філософії, історії, соціології, політології, економіці та інших галузях. Соціальні умови життя фіксуються в мові та втілюють етнічне бачення реальності народом-носієм, тому слово *crisis* / *криза* є актуальним для досліджень зіставної семантики. Ідеографічна розвідка дала змогу простежити семантичне наповнення лексеми та порівняти особливості вираження явища кризи в двох мовах – англійській та українській.

Проведене зіставне дослідження семантики лексем *crisis* / *криза*, зафіксованих тлумачними словниками англійської та української мов, відкриває перспективи побудови лексико-семантичних полів порівнюваних мов та виявлення специфіки їх наповнюваності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика : Синонимические средства языка / Юрий Дереникович Апресян. – М. : Языки рус. культуры, 1974. – 464с.
2. Арнольд К. В. Потенциальные и скрытые семы и их актуализация в английском художественном тексте / К. В. Арнольд // Иностранные языки в школе. – 1979. – № 5. – С. 5–9.
3. Башкова И. В. Существительное кризис в российских СМИ XX века / И. В. Башкова // Политическая лингвистика. – 2009. – № 28. – С. 68–71.
4. Будагов Р. А. Сравнительно-семасиологические исследования (романские языки) / Рубен Александрович Будагов. – М. : Добросвет-2000, 2004. – 416 с.
5. Булаховський Л. А. Про значення мовознавства : вибр. твори. в 5-ти т. / Леонід Арсеньєвич Булаховський. – К. : Наукова думка, 1975. – Т. 1. – С. 90–106.
6. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежбицкая. – М. : Рус. слов., 1996. – С. 201.
7. Гудавичус А. И. Когнитивизм и сопоставительная семасиология / А. И. Гудавичус // Проблемы зіставної семантики : зб. наук. ст. – Вип. 5. – К. : КДЛУ, 2001. – С. 56–60.
8. Дегтярев А. А. Основы политической теории / Андрей Алексеевич Дегтярев. – М. : Высш. шк., 1998. – 239 с.
9. Жлуктенко Ю. О. Аспекти контрастивної лексикології / Ю. О. Жлуктенко // Мовознавство. – 1989. – № 6. – С. 9.
10. Звегинцев В. А. Семасиология / Владимир Андреевич Звегинцев. – М. : Наука, 1967. – 224с.
11. Иваненко Н. В. Добро в англійській та українській мовних картинах світу : [монографія] / Надія Вікторівна Иваненко. – Кіровоград : Код, 2008. – 199 с.
12. Касти Дж. Большие системы : связность, сложность, катастрофы / Джон Касти. – М.,

1987. – С. 42.

13. Кочерган М. П. Контрастивна семантика на порозі нового тисячоліття / М. П. Кочерган // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. ст. – Вип. 5. – К. : КДЛУ, 2001. – С. 3–8.

14. Кузнецов А. М. От компонентного анализа к компонентному синтезу / Анатолий Михайлович Кузнецов. – М. : Наука, 1986. – 126 с.

15. Кузнецов А. М. Проблемы и методы лексико-семантических исследований / А. М. Кузнецов // Проблемы лингвистической семантики. – М., 1981. – С. 12–19.

16. Левицкий В. В. Семасиология / Виктор Васильевич Левицкий. – Винница : Нова книга, 2006. – 512 с.

17. Манакин В. Н. Сопоставительная лексикология / Владимир Николаевич Манакин. – К. : Знання, 2004. – 326 с.

18. Ортега-и-Гассет Х. Восстание масс / Х. Ортега-и-Гассет // Вопросы философии. – 1989. – № 3. – С. 135.

19. Прокофьева Т. А. Концепт “кризис” в современном политическом дискурсе : дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / Татьяна Александровна Прокофьева. – СПб., 2006. – 332 с.

20. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество / Питирим Александрович Сорокин. – М. : Политиздат, 1992. – С. 427.

21. Флиер А. Я. Массовая культура и её социальные функции / А. Я. Флиер // ОНС : Общественные науки и современность. – М., 1998. – № 6. – С. 34–39.

22. Швейцер А. Культура и этика / Альберт Швейцер. – М. : Прогресс, 1973. – С. 97.

23. Шмелева Т. В. Кризис как ключевое слово текущего момента / Т. В. Хмелева // Политическая лингвистика. – 2009. – № 28. – С. 63–67.

24. Ясперс К. Смысл и назначение истории / Карл Ясперс. – М. : Политиздат, 1991. – С. 360.

25. Binder L., Pye L. Crises and Sequences in Political Development / L. Binder, L. Pye. – Princeton, 1971. – P. 63–83.

26. Dogan M. Foreword : Political Crises / M. Dogan // International Political Science Review. – 1984. – № 3. – P. 231.

27. Словник української мови : в 11-ти т. – К. : Наукова думка, 1973. – Т. 4. – С. 343–344.

28. Oxford English Dictionary online. – Режим доступу : www.oxfordadvancedlearnersdictionary.com/

29. Longman Dictionary of Contemporary English online. – Режим доступу : www.ldoceonline.com/

30. Macmillan Dictionary and Thesaurus : Free English Dictionary Online. – Режим доступу : www.macmillandictionary.com/

31. Merriam-Webster Online. – Режим доступу : www.merriam-webster.com/

ІНВЕНТАРИЗАЦІЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ ІМЕННИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЗУХВАЛОСТІ, НАХАБСТВА В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

ЛИПКА С. І.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Проблема системної організації лексики набуває останнім часом все більшої актуальності. Це зумовлено як теоретичними потребами сучасної лінгвістики, так і необхідністю подальшого удосконалення теорії і практики лексикографії.